

УДК 327+355

Харківський університет Повітряних Сил ім. І.Кожедуба

Антонов А.В., Жилін Є.І., Кужель І.Є.

УКРАЇНО-РОСІЙСЬКИЙ ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ: СУТНІСТЬ, ПЕРЕДУМОВИ ТА ЗМІСТ АГРЕСІЇ

ЧАСТИНА 2. ВОЄННО-ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

В статті узагальнений світовий досвід, визначені сучасні тенденції трансформаційних перетворень у сфері національної (міжнародної) безпеки та оборони. Наведені характерні риси цього процесу в РФ. Зроблені висновки щодо шляхів імплементації світового досвіду в практику забезпечення нацбезпеки і оборони, в т.ч. в Україні.

Ключові слова: трансформаційні перетворення, сектор безпеки та оборони, збройні сили.

Вступ

В попередній статті циклу були наведені загальні відомості відносно воєнно-теоретичних засад, характерних рис і ознак змін у воєнно-політичній сфері в світі, що хоча і не претендує на всебічність та максимальну об'єктивність, дозволяє отримати загальне уявлення щодо розвитку воєнного мистецтва протягом останніх кількох десятиріч на Заході і в світі. При цьому основні (концептуальні) положення оновленої теорії в галузі ведення воєнного конфлікту взагалі та збройної боротьби зокрема вже почали впроваджуватися в практику забезпечення національної безпеки провідними країнами світу [1-7].

Як і в інших галузях науки впровадження наукових досягнень в практичну площину діяльності воєнної організації держави як правило є досить коштовним, пов'язано зі значними ризиками, перехідні процеси є тривалими і мають труднощі в масштабній перебудові великих державних відомств та установ. При цьому, хоча в загальному випадку зміст практичних заходів відповідає вектору наукових досягнень, конкретні їх аспекти з міркувань доцільності можуть мати певні відмінності від «суто» наукових наробок. Тому досить стисло наведемо загальні принципи та узагальнений воєнно-практичний зміст перебудови воєнної організації сучасної держави та реорганізації (трансформації) її до сектору національної безпеки у відповідності з новітніми поглядами воєнної науки на засади веден-

ня воєн та збройної боротьби на прикладі США та їх союзників по блоку НАТО, оскільки саме вони першими розпочали трансформацію своєї воєнної організації та задали загальносвітовий тренд в цьому процесі. Наприкінці статті зазначимо основні ознаки та відмінності трансформаційних перетворень в секторі нацбезпеки і оборони РФ.

Таким чином, перетворення в галузі національної безпеки, що мають надати адекватну відповідь сучасним викликам і загрозам та адаптуватися та змін в характері ведення війн та збройної боротьби, набули наступного практичного змісту.

Два формати міжнародних відносин у воєнно-політичній сфері

У воєнно-політичній сфері у світі та регіоні за останні два десятиріччя відбулися значні зміни, що носили концептуально-якісний характер. Фактично ці зміни супроводжують появу нової моделі світоустрою, формування якої відбувається на даний час. Хоча цей процес ще не завершений, а його результати ще не набули остаточних форм, провідні країни світу вже почали процес «приспособлення» (або трансформації) державних інституцій до нових умов в міжнародних відносинах. Зокрема в воєнно-політичній сфері в оновлених за останні кілька років стратегіях національної безпеки, концепціях та доктринах застосування збройних сил таких країн як США, Великобританія, Франція, інших країн-членів НАТО та в союзницькій доктрині НАТО, знайшло

відображення подвійності та невизначеності стану сучасних міжнародних відносин у воєнно-політичній сфері: так званий «Вестфальський» та «Поствестфальський» їх контекст. [5,6] До вестфальського контексту відносять взаємовідносини між країнами та воєнно-політичними блоками, що є учасниками світового/міжнародного політичного процесу, в усталеному протягом останніх 450 років форматі. В воєнній та воєнно-політичній сфері до вестфальського контексту західне (та інші) воєнно-політичне керівництво відносять війни т.зв. 1-3 поколінь, що відбувалися протягом цього відрізка часу, з відповідними притаманними їм характерними рисами та ознаками. Поствестфальський контекст взаємовідносин у світовому/міжнародному політичному процесі передбачає залучення до нього не лише країн та юридично оформлених визнаних світовою спільнотою утворень, але й інших утворень та організацій, зокрема терористичних, злочинних, тощо. Активне залучення нових гравців до світового політичного процесу передбачає та нав'язує світовій політичній спільноті відмінні від традиційних інструменти міжнародної політики та взаємовідносин. Зокрема в воєнній та воєнно-політичній сфері до поствестфальського контексту відносять т.зв. «асиметричні» війни (воєнні конфлікти) четвертого покоління, з відповідними характерними їм рисами та ознаками, формами та способами воєнних і бойових дій, що набувають широкого розповсюдження у світі. При цьому передбачається, що в воєнно-політичній сфері в середньостроковій перспективі відбуватиметься зміщення акценту міжнародних відносин до поствестфальського контексту.

Основні виклики і загрози сучасній державі

Воєнно-політичним керівництвом провідних країн західного світу в рамках трансформаційних перетворень був виділений наступний перелік викликів і загроз національній безпеці, що на їх думку матимуть місце у 21-му сторіччі. [8,9] Це:

- традиційні виклики і загрози, пов'язані з використанням звичайних збройних сил в усталених формах збройного протистояння, тобто відсіч загроз в рамках минулих поколінь воєн, ймовірність виникнення яких все ще лишається;

- іррегулярні виклики і загрози від державних і недержавних суб'єктів, що включають такі методи збройної боротьби, як тероризм та повстанський рух, організована злочинність, піратство незаконний обіг наркотиків, тощо;

- виклики і загрози катастрофічного характеру, пов'язані з придбанням, володінням і використанням ЗМУ з боку державних і недержавних структур,

смертельні пандемії та інші стихійні лиха, ефект від яких подібний застосуванню ЗМУ;

- виклики і загрози підриваючого характеру від державних і недержавних суб'єктів, які використовують сучасні технології і можливості (наприклад, біотехнології, кібер- та космічні операції, або зброя прямої енергії) в нових способах протидії військовій перевазі.

Основні складові сектору національної безпеки і оборони

Оскільки воєнна організація США та країн-членів блоку НАТО зразка холодної війни була орієнтована в першу чергу на традиційні загрози воєнного характеру і була майже неспроможною адекватно реагувати на виклики нового тисячоліття, воєнно-політичним керівництвом США (а пізніше і інших країн світу, в першу чергу союзниками по блоку НАТО) було прийнято рішення реорганізувати (трансформувати) їх воєнну організацію у сектор національної безпеки і оборони, зміщуючи спроможності держави в сфері національної безпеки в бік нових викликів і загроз.

У оновленому секторі нацбезпеки і оборони були виділені такі складові [5-9]:

- політичний/дипломатичний блок;
- воєнний блок;
- інформаційний блок;
- економічний блок.

Кожен з цих блоків приймає відповідну участь в заходах з забезпечення національної безпеки і оборони, а у складі органів державної влади були створені відповідні посади, міністерства, дорадчі органи, тощо, що забезпечували координацію їх діяльності. Це дозволило воєнно-політичному керівництву більш комплексно відповідати на виклики і загрози та органічно застосовувати весь спектр наявних засобів впливу у сучасних війнах та воєнних конфліктах.

Дві стратегії ведення війни

В рамках трансформації сектору нацбезпеки і оборони визначних змін зазнали і МО та ЗС. Зокрема в воєнному відомстві США були вироблені (а далі запозичені їх союзниками по блоку НАТО) дві основні стратегії ведення війни (воєнного конфлікту) [5,6]: знищення (виснаження) та ерозії (підточування). Стратегія знищення чи виснаження розглядається в першу чергу в рамках традиційних війн минулих поколінь і спрямована на досягнення політичної мети шляхом фізичного руйнування (знищення чи виснаження) військового потенціалу ворога. Другий підхід спрямований на переконання про-

тивника в тому, що прийняття політичних умов США (та їх союзників) є менш болючим/дорогим, ніж продовження агресії чи опору/супротиву. При цьому використовуючи військову силу воєнно-політичне керівництво США добивається знищення політичного керівництва ворога або руйнування його політичної волі. Слід зазначити що поділ на дві стратегії ведення війни є досить умовним, оскільки на стратегічному рівні воєнно-політичне керівництво США ведучи війну буде використовувати проти противника усі наявні інструменти національної могутності (дипломатичні, інформаційні, військові та економічні) - різнитимуться лише акценти/пріоритети застосування сили (засобів впливу). При цьому не зважаючи на те, що МО та ЗС фокусуються на застосуванні військової сили, вони не повинні розглядатися у відриві від інших інструментів національної могутності.

Два формати збройної боротьби, сучасна система операцій

В рамках вироблених стратегій ведення війни керівництвом МО та ЗС були визначені основні ви-

ди воєнних та бойових дій: це традиційні та нерегулярні (ірегулярні) воєнні/бойові дії (ІВД) [5,6,10-14]. Традиційні методи ведення війни характеризуються як жорстока боротьба за панування між національними державами або коаліціями та спілками держав-націй. Цей вид «зарезервований» для національних держав - учасників конфлікту, що мають монополію на законне застосування сили в рамках Вестфальських угод (1648). Стратегічною метою традиційних методів ведення війни є нав'язування волі нації противнику та (або) протидія нав'язуванню чужої волі. Ірегулярні війни характеризуються як жорстока боротьба між державними та недержавними структурами шляхом здійснення всебічного впливу на відповідні групи (верстви) населення для забезпечення легітимізації цих структур та здобуття ними політичної влади (зміни політичного режиму). Цей вид збройної боротьби має назву ірегулярних для підкреслення його не-Вестфальського контексту. Стратегічна мета ІВД полягає в отриманні та утриманні контролю/впливу і підтримки відповідною групою населення. Досить умовно види воєнних дій можна спів ставити з стратегіями ведення війни. Традиційні воєнні дії – з стратегією знищення, ірегулярні – з стратегією

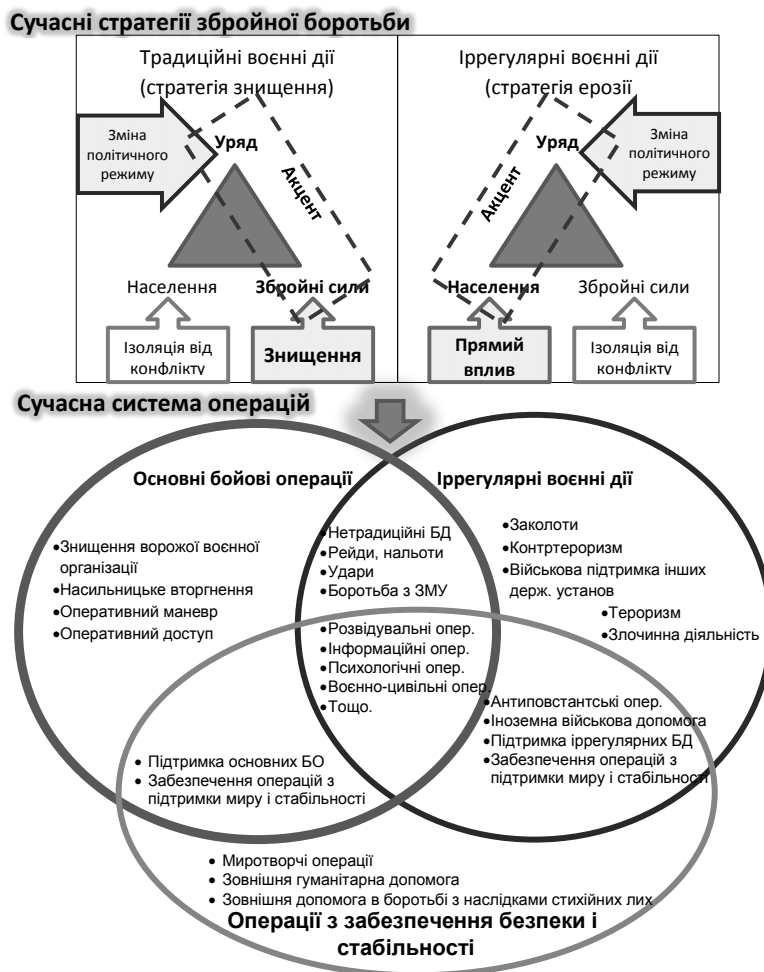

Рис. 1 – Стратегії збройної боротьби та оновлена система операцій

ерозії. Слід також зазначити, що хоча кожен з цих видів слугує принципово різним стратегічним цілям та має різні підходи до ведення збройної боротьби, – проведення фактичної війни рідко розділене в точності на ці суб'єктивні категорії. Воєнні дії являють собою єдине ціле, включаючи всі аспекти разом: як традиційні, так і іррегулярні.

В рамках визначених стратегій війни та видів воєнних дій в ЗС були визначена узагальнена система операцій, що охоплювала весь спектр (континуум) станів: від миру до відкритої війни (Рис. 1).

Нова структура збройних сил. Дуалізм цільової моделі

З метою адекватного реагування на виклики і загрози сучасності та досягнення переваги у всьому спектрі операцій у воєнних конфліктах в структурі ЗС США (та їх союзників) були умовно виділені дві складові, що грають провідну роль [5,6,10-14]:

- в іррегулярних воєнних діях – ССПО та авіація (в тому числі морського базування). СВ та інші компоненти ЗС грають допоміжну роль;

- в традиційних воєнних діях – традиційна тріада СВ, ПС та ВМС. ССПО грають допоміжну роль.

В питаннях надання воєнної допомоги, співробітництва у військовій сфері та стримування обидві складові грають рівнозначну роль.

Для якнайефективнішого використання власних ресурсів у воєнних конфліктах 21 століття була визначена цільова модель ЗС, якої мають досягти ЗС в рамках поступової та безперервної трансформації від поточного до цільового стану. Основними характеристиками цільової моделі є універсальність, мережеорієнтованість, мобільність та ефективність, зокрема:

- універсальність застосування угруповань військ (сил), різке поглиблення «об'єднаності» (міжвидової взаємодії) у здійснюваних і планованих операціях будь яких форм;

- мережеві підходи до управління та застосування військ (сил), здатність військ (сил) до самосинхронізації зусиль щодо досягнення спільної мети, висока інтелектуальність військ (сил), поліпшення роботи з підбором і розстановкою кадрів;

- мобільність та модульність військ (сил), швидке реагування на кризові ситуації в будь-якому регіоні світу, своєчасне розгортання в районах оперативного призначення;

- висока ефективність військ, що передбачає нарощування розвідувальних можливостей, забезпечення високої маневреності, значної живучості на полі бою, здатності до ведення тривалих бойових дій та достатньої для успішного ведення будь-якого роду дій вражаюча сила формувань.

Особливості трансформаційних перетворень сектору національної безпеки і оборони РФ

Загальні засади та принципи трансформаційних перетворень в сфері нацбезпеки і оборони РФ загалом відповідають світовій практиці, проте мають певні обтяжуючі обставини:

- запізненість, зволікання з реформами та поспішний характер їх реалізації. В той час як на Заході (зокрема в країнах-членах НАТО) основні заходи з трансформації розпочалися ще на початку 2000-х, а протягом попередніх 3-5-ти років здійснювався підготовчий етап з виробленням відповідних планів, програм та концепцій, то в РФ основні заходи кардинального реформування воєнної організації розпочалися лише в 2007 році з мінімальною підготовкою до процесу. В той же час намагаючись надолужити втрачений час воєнно-політичне керівництво РФ часто приймало поспішні, непродумані та відверто помилкові рішення, які згодом змушене було відмінити;

- надзвичайно високий рівень корупції, що гальмує, значно здорожчує та часто зводить нанівець результати реформ. Яскравим прикладом є кримінальна справа «Оборонсервісу» в рамках якої був відсторонений від посади та проходив обвинуваченням колишній міністр оборони А. Сердюков, який і розпочав кардинальне реформування збройних сил РФ у 2007 році та здійснював керівництво процесом протягом майже 6-ти років;

- невідповідність амбіцій вищого воєнно-політичного керівництва РФ стосовно відродження статусу «наддержави» наявним ресурсам, величезні площі території які потребують прикриття, нерівномірність насичення країни населенням та відповідно угрупованнями військ, значні інфраструктурні проблеми, наявність гарячих точок як на території країни так і в безпосередній близькості від кордонів, що відволікають значну частину ресурсів;

- застарілість основних зразків озброєння та зношеність основних фондів, необхідність тотального переозброєння військ;

- кризові явища та занепад військово-промислового комплексу, нездатність ВПК запропонувати сучасні зразки ОВТ, що відповідали би реальним потребам військ. Яскравими прикладами цього факту є закупівля десантних вертольотоносців у Франції, БпАК у Ізраїлю, бронемашин в Італії, нездатність самостійно створити надійний зразок МБР («Булава») протягом майже дев'яти років безуспішних тестових пусків, тощо;

- перманентна демографічна криза, деградація доступного збройним силам людського ресурсу, зниження престижу воєнної служби. Лише кардина-

льне підвищення рівня грошового і інших видів забезпечення на початку 2012 року дещо нівелювали цю проблему. Але це призвело до значного здорожчання людського ресурсу в збройних силах порівняно з іншими секторами економіки;

- кризові явища в економіці, залежність економіки від ресурсодобувної галузі і таким чином критична залежність реалізації реформ і відповідно обороноздатності країни від цін на енергоносії.

В іншому, загалом трансформаційні перетворення в сфері нацбезпеки і оборони РФ відповідають світовому досвіду. Загальні засади Стратегії національної безпеки РФ до 2020 року [15] загалом корелюють з основними засадами нацбезпеки інших провідних країн, та відображають зміни в моделі світоустрою та формату міжнародних відносин у воєнно-політичній сфері. Основними викликами і загрозами для РФ визначені (згруповані для підкреслення аналогії та подібності з викликами та загрозами, що визначені в стратегії національної безпеки США):

- ймовірні рецидиви односторонніх силових підходів у міжнародних відносинах, протиріччя між основними учасниками світової політики (традиційні виклики);

- загроза поширення зброї масового знищення та її потрапляння до рук терористів, а також вдосконалення форм протиправної діяльності в біологічній області, ймовірність поширення епідемій, що викликаються новими, невідомими раніше вірусами (виклики і загрози катастрофічного характеру);

- вдосконалення форм протиправної діяльності в кібернетичній області, у сфері високих технологій, посилення глобального інформаційного протиборства (виклики та загрози підриваючого характеру);

- зростання загрози стабільності індустріальних країн і країн світу, їх соціально-економічного розвитку та демократичних інститутів, розвиток націоналістичних настроїв, ксенофобії, сепаратизму і насильницького екстремізму, в тому числі під гаслами релігійного радикалізму. Загострення світової демографічної ситуації і проблеми навколишнього природного середовища, зростання загроз, пов'язаних з неконтрольованою і незаконною міграцією, наркоторгівлею і торгівлею людьми, іншими формами транснаціональної організованої злочинності, зростання дефіциту продуктів харчування та прісної води (іррегулярні виклики та загрози).

В РФ були визначені основні складові сектору нацбезпеки і оборони, що аналогічні відповідним складовим у країнах Заходу:

- політичний/дипломатичний блок – уся політична система країни, включаючи органи державної влади, політичні партії, державні та недержавні організації, окремі діячі, т.зв. «експертні» спільноти, установи, інституції, тощо, які фінансуються та кон-

тролюються з боку уряду, з загальною консолідацією та загальним керівництвом під проводом адміністрації президента та з провідною роллю МЗС на міжнародній арені;

- силовий блок – уся воєнна організація країни з провідною роллю міністерства оборони і збройних сил. В свою чергу в силовому блоці воєнно-політичне керівництво робить основну ставку на розвиток нетрадиційних та іррегулярних засобів боротьби, наприклад національних ССпО, створення яких було ініційоване на початку 2011 року;

- інформаційний блок (пропаганди) – фактично уся ЗМІ-спільнота незалежно від форми власності, що підконтрольна уряду. Загальне керівництво та координація діяльності в сфері інформаційно-психологічної боротьби на державному рівні здійснюється адміністрацією президента через т.зв. міжнародну інформаційну агенцію «Росія сьогодні» під керівництвом Д.Кисельова, що перебрала фактично на себе функції «міністерства пропаганди» та здійснює інформаційну експансію як за кордоном, так і в середині країни;

- економічний блок – економічний сектор національної могутності з основним ухилом на енергетичну сферу. Так, для прикладу, в США основним елементом економічного блоку є фінансовий сектор, оскільки основною світовою валютою є долар США, частка міжнародних розрахунків в доларах США становить близько 50%, а основні інструменти контролю та здійснення відповідних операцій підконтрольні міністерству фінансів та федеральній резервній системі США. Основним інструментом війни в економічній сфері в США є Управління по контролю за іноземними активами, що здатне контролювати до 87% світових операцій з іноземною валютою [16]. На противагу США в РФ основним інструментом боротьби в економічній сфері став т.зв. «енергетичний важіль», а основним провідником економічної політики на світовій арені - ВАТ «Газпром». Проте і в фінансовому та інших секторах економіки РФ має значний потенціал для боротьби з менш потужними в економічному плані противниками.

Щодо стратегії та форматів ведення збройної боротьби РФ практично відмовилася від концепції тотальної війни та формує на основі досвіду західних країн новий облік збройних сил, що призначені для відповіді на весь спектр ймовірних викликів, ризиків та загроз безпеці РФ. Основними напрямками реформування ЗС РФ стали:

- переведення усіх з'єднань і військових частин до категорії постійної готовності, реорганізація системи управління, формування нових спеціальних родів військ для ведення збройної боротьби в іррегулярній сфері (наприклад, ССпО);

- переоснащення військ новими сучасними зразками ОВТ;

- підвищення рівня професійної підготовки особового складу, переформатування системи професійної підготовки;

- розробка та обґрунтування нових форм і способів застосування ЗС, що більш повно відповідали б вимогам сучасного воєнного конфлікту, кардинальне оновлення системи керівних документів (доктрин, засад, настанов, статутів);

- підвищення престижності служби в збройних силах, забезпечення адекватної конкуренції на ринку праці.

Комплекс цих заходів разом з подальшим розвитком комплексу засобів стратегічного ядерного стримування дозволяє РФ адекватно відповідати на воєнні загрози будь-якого характеру.

Висновки

Підсумовуючи огляд трансформаційних перетворень в сфері національної безпеки у провідних країнах світу можна зазначити, що в рамках зміни формату безпекового середовища воєнно-політичне керівництво США, РФ, інших провідних країн світу здійснило ряд превентивних заходів в сфері реорганізації сектору національної безпеки та оборони з метою надання адекватної відповіді новим викликам та загрозам, забезпечення збереження світового лідерства та домінування. Цей комплекс заходів отримав узагальнену назву «трансформація».

Досвід трансформації воєнної організації (як США так і РФ) є значним та неоцінним. Хоча це досвід країн-гегемонів, світових та регіональних лідерів в економічній, воєнній, політичній та інших сферах, з амбіціями «поліцейських» та національними інтересами, що охоплюють усю планету чи континент, - тим не менш він дозволяє стверджувати, що трансформація не є способом нав'язування чи утримування переваги однієї окремої країни, і не є процесом, притаманним лише одній країні чи спільноті. Навпаки, трансформація – це відповідь на нові виклики і загрози, що в сучасному глобалізованому світі є загальними як для провідних країн, так і для країн «третього світу». І навіть більше, саме країни, що розвиваються та не мають усталених атрибутів державності, органів державної влади, системи захисту національних інтересів, є найбільш вразливими для цих викликів і загроз. Безумовно до таких країн відноситься і Україна. Тому завдання адаптації України до цих викликів і загроз, трансформації її воєнної організації є актуальним, а його вирішення – нагально затребуваним. При цьому обов'язково має бути врахований досвід країн, що вже розпочали трансформаційні зрушення, в тому числі і в першу чергу США та РФ, в частині що від-

повідає національним інтересам та потребам нашої Держави.

Стосовно заходів трансформації сектору нацбезпеки та оборони РФ можна відзначити, що незважаючи на всі проблеми в організації та реалізації цього процесу (трансформації) загалом та реформування збройних сил РФ зокрема, проведені заходи є відносно ефективними, що підтверджується досягнутими успіхами в ході Російсько-Грузинського конфлікту, та попередніми результатами Російсько-Українського конфлікту (анексія Криму, розпалювання внутрішнього конфлікту на сході України). Перебіг воєнного конфлікту між Україною і РФ та причини поразки України на перших етапах конфлікту будуть проаналізовані в наступній публікації.

Список літератури

1. Rumsfeld D.H. Transforming the Military / Donald H. Rumsfeld // Foreign Affairs – 2002 №3, V. 81 – P. 20–32 (Рамсфельд Д. Трансформирование Вооруженных Сил Перевод с английского Виталия Шлыкова, Александра Белкина. [Електронний ресурс] / Д. Рамсфельд // Отечественные Записки – Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/?numid=9&article=353>)

2. Стратегічний оборонний бюлетень України [Електронний ресурс/PDF document] – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/ua/def_planning/Buletен_MOU_UKR_27.3.13.pdf

3. Joint Vision 2010. America's Military: Preparing for Tomorrow [Electronic resource] / Office of Joint Chiefs of Staff / Office of primary responsibility: Chairman of the Joint Chiefs of Staff, 5126 Joint Staff, Pentagon, Washington, D.C., 1996. – Electronic data (1 file) – Mode of access: <http://www.dtic.mil/jv2010/jv2010.pdf>. – Last access: 2011. – Title from the screen.

4. Joint Vision 2020. America's Military – Preparing for Tomorrow [Electronic resource] / Office of Joint Chiefs of Staff / Approval authority: Chairman of the Joint Chiefs of Staff; office of primary responsibility: Strategy Division, Directorate for Strategic Plans and Policy (J-5), Joint Staff, Pentagon, Washington, D.C., 2000. – Electronic data (1 file) – Mode of access: http://www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/1225.pdf. – Last access: 2011. – Title from the screen.

5. Allied Joint Doctrine, NATO Allied Joint Publication 01(D) (AJP-01(D)), December 2010

6. JP1, Doctrine for the Armed Forces of the United States, 25 March 2013

7. Cebrowski A. Transforming Transformation – Will it Change the Character of War? Discussion Paper, 2004.

8. National Security Strategy WH Washington, september 2002(*nss2002.pdf*)

9. *National Security Strategy WH Washington, march 2006(nss2006.pdf)*

10. Irregular Warfare (IW) - Joint Operating Concept (JOC), Version 1.0, 11 September 2007

11. Irregular Warfare: Countering Irregular Threats- Joint Operating Concept (JOC), Version 2.0, 17 May 2010

12 JP3-05, Doctrine for the Special Operations, 18 April 2011

13. Army Doctrine Reference Publication No. 3-05. Special Operations, 31 August 2012

14. NATO SOTG Manual – Final Draft 04/30/2009

15. Стратегія національної безпеки РФ до 2020 року <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

16. Искусство финансовой войны: как Запад жмет на финансовые кнопки Путина http://www.inopressa.ru/article/25apr2014/newsweek/fin_war.html